

زنان و محیط زیست: از اسطوره‌های دیروز تا گام‌های امروز

«تشکل‌های مردم‌نهاد، فعالان مستقل، وبسایت‌ها و وبلاگ‌ها، همایش‌ها»

شهره انصاری*

چکیده

از دوران بسیار کهن حیات بشر، آدمی به‌واسطه بسیاری از هم‌سانی‌های «زن» با «طبیعت» و «محیط زیست» طبیعی اطرافش، وجود زن را به‌منزله مظهری مقدس گرامی می‌داشت و می‌پرستید. این هم‌سانی‌ها، نه‌فقط در اسطوره‌های مربوط به تولد آدمی و اسطوره‌های مربوط به تغذیه و تداوم حیات، بلکه حتی در اسطوره‌های مرگ نیز خود را می‌نمایاند. بدیهی است که این مفاهیم بنیادین اسطوره‌ای، ناخودآگاهانه زنان را به طبیعت نزدیک‌تر می‌کرد؛ گویی زمین خواری است که باید به عشق تمام مراقبتش کرد و نگاه‌دارش بود. این دیدگاه، در بسیاری از آیین‌های کهن و معاصر، که زنان در انجام و اجرای آن‌ها نقش اصلی برعهده دارند و نیز در بسیاری از آیین‌های رازآموزانه دیده می‌شود. چنین دیدگاهی، به‌رغم تمامی تغییراتی که در جنبه‌ها و حوزه‌های گوناگون حیات بشر طی ادوار گوناگون تاکنون روی داده، همچنان پابرجا مانده است؛ تاجایی که امروزه، حس عمیق مسئولیت زنان به محیط زیست را در قالب‌ها و به‌صورت‌های گوناگون - از تشکل‌های مردم - نهاد ملی و بین‌المللی تا فعالیت‌های زنان مستقل و وبسایت‌های بین‌المللی مشهور تا همایش‌های جهانی می‌توان یافت. پژوهش حاضر، عمدتاً به بررسی روند ارتباط اسطوره‌ای زنان با محیط زیست، و نقش زنان به‌منزله به میراث‌گذارندگان میراث معنوی محیط زیست برای نسل‌های آینده و شیوه حفظ و انتقال این میراث، به شیوه‌ها و روش‌هایی که بدان‌ها اشاره شد می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: زنان، محیط زیست، اسطوره‌های طبیعت، تشکل‌های مردم‌نهاد، وبسایت‌ها و وبلاگ‌های زیست - محیطی زنان.

* استادیار پژوهشکده ادبیات، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ansari_shohre@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۳/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۱۶

۱. مقدمه

از همان آغاز حیات بشر بر کرهٔ خاکی، او و طبیعت در پیوندی تنگاتنگ با یکدیگر بوده‌اند، اما در گذشته‌های بسیار دور، انسان به طبیعت بسیار نزدیک‌تر بود؛ زیرا طبیعت نه فقط با گشاده‌دستی و مهر مادرانهٔ خود، با تغذیهٔ انسان، منشأ بقا و دوام حیاتش بود، بلکه یگانه منبع الهام او نیز به‌شمار می‌رفت. به تعبیر دیگر، محیط زیست در نظر انسان، جان‌دار بود و تک‌تک عناصر و اجزایش، حتی سنگ‌ها نیز زنده بودند و با آدمی سخن می‌گفتند.

در نتیجه، پدیده‌های طبیعی همگی وجه‌ای «قدسی» و «معنوی» داشتند و «ماورایی» و محترم بودند. به همین سبب است که نخستین عناصر مقدسی که او در نقش خدایان و الاهی‌ها می‌پرستید اجزای طبیعت و محیط زیست بودند که از جملهٔ آن‌ها، می‌توان به الاهی‌های زمین و آب و ماه یا خدایان تندر و ابر اشاره کرد.

در این بین، از همان آغاز در جوامع اولیه، شباهت و هم‌سانی‌ها و ویژگی‌های مشترک زنان با طبیعت و «محیط زیست» طبیعی انسان، منجر به پدید آمدن صورت مثالی (archetype) ازلی و ابدی «مهین - مادر» یا «بزرگ - مادر» همهٔ هستی شد؛ مادری که منشأ یگانهٔ همهٔ آفریدگان به‌شمار می‌آمد. این مهین - مادر، در پدیده‌ها و اجزای طبیعت، به صورت‌های گوناگون: «خاک» (زمین) و «آب» و «درخت» و ... تجلی یافت و در هنر، در شمایل مادری که نوزاد پسر خفتهٔ خود را در آغوش دارد تصویر شد. این کودک، نه فقط نماد انسان، بلکه نماد هستی و زندگی است.

۲. زمین: مادر ازلی و ابدی

اهمیت صورت مثالی مهین - مادر و وجههٔ قدسی‌اش در ناخودآگاه بشر، به‌ویژه در قالب «زمین»، یعنی زمین - مادر (Mother-Earth) چنان پای گرفت که سبب شکل‌گرفتن هستهٔ یکی از کهن‌ترین ادیان بشری شد؛ هرچند لیاده پرستش زمین را کهن‌ترین مذاهب بشر می‌داند (الیاده، ۱۹۷۵: ۳۷۳).

در جوامع شکارچی، مفهوم طبیعت در قالب زمین، به‌مثابهٔ «مادر زاینده و تغذیه‌گر»، بدین‌معنا بود که زمین همچون مادری است که «همهٔ شکارها از بطن او سرچشمه می‌گیرند و صورت‌های مثالی رمه‌ها را در این جهان برای تغذیهٔ آدمیان، تجسد بخشیده

است» (Campbell, ۱۹۶۹: ۶۶)، ولی در جوامع کشاورز، این باور، شکل پیچیده‌تری یافت و هم‌سانی زن (در قالب مادر)، با زمین چنان شکل قدرتمندی به خود گرفت که سبب پدیدآمدن این باور شد که زنان می‌توانند بر چگونگی نیرو و توانایی زمین در حاصلخیزی و باروری‌اش تأثیر بگذارند و از این طریق، آن را بارورتر یا سترون و بی‌حاصل کنند. بدیهی است که در این باور، دو ویژگی «باروری» و «زایش» نقشی عمده ایفا می‌کرد؛ زیرا چرخه‌ی شکل‌گیری طفل در بطن مادر و مراحل رشد و تکامل و ولادت و بلوغ و سپس مرگ و به‌خاک سپردنش، به چرخه‌ی حیات گیاه - از آن زمان که دانه در زمین کاشته می‌شد و جوانه می‌زد و رشد می‌کرد تا زمانی که ثمر می‌داد و سپس می‌پژمرد و در خاک تجزیه می‌شد - بسیار شبیه بود.

باور مذهبی هم‌سانی طبیعت در قالب زمین و زن در قالب مادر برجای ماند و رفته‌رفته در متون مذهبی اقوام سراسر جهان تجلی یافت؛ چنان‌که برای مثال، در کتاب دینی ایرانیان باستان، *اوستا*، در «یسنا» (هات ۳۸/۱)، از زمین و زنان در کنار یکدیگر یاد شده است: «ایدون، این زمینی که ما را دربر گرفته و این زنان را نیز می‌ستاییم و آن زنانی را که از آن تو به‌شمارند» (دوستخواه، ۱۳۷۷، ج ۲: ۲۰۴). در قرآن کریم، یکی دانستن بطن خاک با زهدان مادر در این آیه آمده است: «نساءکم حرث لکم» (همسران شما، کشتزاران شما) (سوره ۲، بخشی از آیه ۲۲۳). چنین مضمونی در عهد عتیق (*تورات*)، در «کتاب ایوب» چنین آمده است: «برهنه از زهدان مادرم آمدم و برهنه بدان‌جا بازخواهم گشت» (۱۳۸۰: ۹۴۸). در *وداها*، کتاب مقدس هندوان، «زمین، مادر انسان، و آدمی پسر اوست»؛ چنان‌که در «*اثرَوَه ودا*»، ضمن سرودی که به زمین هدیه شده، آمده است: «ای زمین! در میان خود، در ناف خویش، در توان پرورنده‌ای که از تن تو پدید آمده است، ما را جای ده! زمین، مادر است و من فرزند» (ک.م. سن، ۱۳۷۵: ۱۵۳).

اما گذشته از زمین، که مهم‌ترین نماد مهین - مادر است، دیگر اجزای طبیعت و محیط زیست نیز از نمادهای اویند که از میان آن‌ها، به‌ویژه باید به «آب»، «گیاه»، و «سنگ» اشاره کرد که همه آن‌ها و بسیاری پدیده‌های طبیعی دیگر، نمادهایی زنانه به‌شمار می‌آیند؛ به‌ویژه دو نماد نخست، مهم‌ترین عناصر دخیل در حیات و بقای آدمی‌اند.

در اساطیر یونان، گایا (Gaia)، ایزدبانوی زمین، از قسمت‌های گوناگون بدن خویش، خاک، چشمه‌ها، رودها، دریاها، درختان و گیاهان را می‌آفریند تا به آشفته‌گی و بی‌شکلی حیات پایان دهد (Merchant, ۱۹۹۵: ۴).

۳. آب: زندگی و تطهیر و تولد دوباره

آب و صورت‌های گوناگون آن در طبیعت و محیط زیست؛ چشمه و چاه و رودخانه و برکه، همچون مادر، که منشأ بقای حیات طفل و قوام‌بخش آن است، سرچشمه و منشأ همه امکانات هستی است. آب زنده است و همچون مادر، زندگی می‌زاید. اساس همه رُستنی‌هاست و همچون زهدان عالم است که امکان حیات بالقوه را در خود نهفته دارد.

در این زهدان است که تخم زندگی به رشد و نمو می‌رسد. به سبب آنکه آب همواره نماد باروری و بارگیری و آبستنی است، الاهی‌ها و دیگر موجودات قدسی وابسته به آب، همواره با پاکی و باروری همراه‌اند. در میان ایرانیان باستان، آلوده‌ساختن آب گناهی بزرگ به‌شمار می‌رفت. برای نمونه، در قوانین مذهبی ایشان، کوشش در حفظ و پاکیزه نگاه‌داشتن آب و زمین، وظیفه‌ای مذهبی بود؛ زیرا رعایت نکردن آن، کیفر اخروی در پی داشت.

در آسیا، به ایزدبانوی «آناهیتا» در اساطیر ایران باستان، می‌توان اشاره کرد که «مادر آب‌ها» است و در اوستا، از او با صفات «جوان و خوش‌اندام»، «بلندبالا و برومند» و «زیبا» یاد شده است که بر گردونه درخشان خویش، که آن را چهار اسب «باد» و «ابر» و «باران» و «تگرگ» می‌رانند، سوار است. آناهیتا تخمه‌فردان و زنان را از آلودگی می‌پیراست و حاکم بر روابط زناشویی بود (بهار، ۱۳۵۲: ۳۶).

نکته بسیار مهم دیگری که ریشه در هم‌سانی آب با زنان دارد غسل‌های مذهبی و آیینی است. چنین شست‌وشوهای مقدسی، ریشه در این باور دارد که از طریق غسل و تطهیر یا غوطه‌ورشدن در آب، چیزی از گذشته از میان می‌رود و ناپاکی ناخوشایندی پاک می‌شود که جای آن را پاکی تازه‌ای، نظیر تولدی دوباره، می‌گیرد. در واقع، آب آدمی را با تطهیر در خود، حیات معنوی تازه‌ای می‌بخشد؛ گویی مادر با زادن طفل، او را به جهانی تازه، جهانی برتر، روانه می‌کند. «این استنباط نیز که قدرت «غیب‌آموزی» از آب، نشئت می‌گیرد، — چنان‌که برای نمونه «بابلیان»، اقیانوس را «خانه حکمت» می‌نامیدند» (الیاده، ۱۳۷۵: ۲۰۰)، از جهتی ریشه در قدرت شهود باطنی و قوه ادراک ماورایی زنانه دارد.

۴. گیاه: باروری و جاودانگی

گیاه به صورت‌های گوناگونش، به‌ویژه «درخت»، نمادی اصالتاً زنانه و رمز زندگی است. «در اسطوره‌ای که به جاوه مربوط است، گیاهان همه از جنازه دختری جوان به‌دست آمده است؛ برنج دیم از ناف او و درخت نارگیل از سر ... و میوه‌های رسیده‌ای از هر دو دست او

آویخته و میوه‌های دیگری از پاهای او افتاده و در خاک، رسیده است» (تاریو، ۱۳۶۶: ۲۵).
چنین تصویری، در بررسی «شمایل‌شناسانه»، آشکارا تصویر درخت است.

چرخه حیات درخت در محیط زیست ما، از زمانی که تخم یا نهالش کاشته می‌شود تا زمانی که می‌پژمرد و به خاک بازمی‌گردد و تجزیه می‌شود و سپس به صورت درختی تازه از خاک می‌روید، تداعی بی‌پایان جاودانگی و بی‌مرگی است. این چرخه، به اسطوره «درخت زندگی» نیز مربوط می‌شود که عامل جاودانگی و بی‌مرگی است و در آسیا، در اساطیر هندوایرانی، گیاه «هومه» (سومه) آسمانی، نمادی از آن است.

در اساطیر چین و ژاپن، درخت نمادی زنانه و در وجه آسمانی‌اش، همراه با زمین - مادر تصویر می‌شود: «در چین، درخت هلوی غول‌پیکری است که منشأ آدمیان و پاینده نظم آفرینش است و میوه‌هایش جاودانگی به ارمغان می‌آورد و در اساطیر ژاپن، درخت پرتقال جای درخت هلو را می‌گیرد» (انصاری، ۱۳۷۸: ۷). از دیگر جلوه‌های هم‌سانی زن و درخت، باروری است که در چین رواج دارد و بر اساس آن، «در برابر هر زن، درختی هست و آن زن، به شماره گل‌هایی که درختش می‌دهد، فرزند می‌زاید» (الباده، ۱۳۷۵: ۲۸۸). در داستان‌های عامیانه ایران، ویژگی اسطوره‌ای بی‌مرگی گیاه و ارتباط آن با زن، ضمن داستانی معروف به نام «دختر نارنج و ترنج»، بازتاب می‌یابد که در آن، دختر جوان شگفت‌انگیزی (پری) درون نارنجی جای دارد. نارنج را شاهزاده‌ای با تحمل سختی‌های فراوان، از درخت می‌چیند و طی ماجرابی، پری به دست کنیزکی زشت‌روی کشته می‌شود و در نهایت، از پیکرش، گل یا درختی می‌روید که دوباره مبدل به همان پری می‌شود.

مضمون کهن دیگر در داستان‌های عامیانه ایران، که به باروری مربوط می‌شود، به بارگرفتن و باردار شدن زنی از خوردن میوه‌ای (مثلاً سیب یا انار) اشاره می‌کند (مهتدی، ۱۳۷۷: ۶۳).

۵. سنگ: نماد زمین - مادر

سنگ و جلوه‌های گوناگون آن در محیط زیست، از جمله «غار» و «بدنه چاه» و «کوه» و «صخره» برخلاف ظاهر خشن آن، نمادی زنانه است و به علت آن‌که بخشی از زمین است و بنابراین، حضور زمین - مادر را در خود دارد، مقدس به‌شمار می‌آید. بر همین اساس، باور به تأثیر قدرت سنگ‌های مقدس در باروری شکل گرفت «از این روی، زنان نازا آن‌گونه سنگ‌ها را می‌طلبند و عزیز می‌شمارند و هدایا و نذوراتی به آن‌ها تقدیم می‌دارند»

(الیاده، ۱۳۷۵: ۲۱۹). غارها نمادی از زهدان زمین - مادر پنداشته می‌شده‌اند و «در دوره پارینه‌سنگی، غارها از اهمیتی دینی برخوردار بودند» (همان: ۱۷۶)؛ زیرا از دیدگاه شمایل‌نگاری اسطوره، زهدان زمین - مادر به‌شمار می‌رفتند. این باور نیز که کودکان از ژرفای زمین، از غارها و گودال‌ها و دره‌های تنگ درمی‌آیند، ریشه در همین باور دارد (همان: ۱۰۵).

۶. دیگر نمودهای هم‌سانی محیط زیست با زن

افزون‌بر آنچه آمد، پدیده‌های طبیعی دیگر نیز نمادهایی زنانه‌اند یا دست‌کم در گذشته‌های دور، نمادهایی زنانه به‌شمار می‌رفتند. از جمله آن‌ها می‌توان به «ماه» و ارتباط میان ماه و رُستنی‌ها اشاره کرد؛ در *اوستا*، در سرودی که مربوط به نیایش ماه است (ماه‌یشت)، روشنایی ماه سبب رویش گیاهان و سبزه‌هاست. چنین باوری بدان‌معناست که قدرت باروری ماه و تأثیر آن در باروری گیاهان و جانوران، همچون قدرت باروری زنان است. در اسطوره‌شناسی، «الاهگان بزرگ از خصایل ماه و خاک، یکسان بهره‌مندند» (الیاده، ۱۳۷۲: ۱۷۲). این ویژگی ماه، به چرخه دگرذیسی آن، از هلال تا قرص کامل و برعکس آن بازمی‌گردد؛ چرخه‌ای که هر ماه، پیوسته تکرار می‌شود (گویی ماه قدرت تجدیدشکل خود را همچون توانایی باروری زنان تکرار می‌کند).

حتی پدیده زمین - لرزه نیز اسطوره‌ای است که ریشه در باور هم‌سانی طبیعت با زنان دارد؛ چنان‌که برای نمونه، در میان برخی اقوام، باور به این‌که زمین‌لرزه حاصل پایکوبی زمین - مادر آن‌هاست، وجود داشته است (انصاری، ۱۳۷۸: ۱۵).

باورها و اندیشه‌های اساطیری، که تاکنون بدان‌ها اشاره شد، در حقیقت، پیش‌زمینه‌ای برای ارائه بررسی روند «تاریخی» و «اجتماعی» ای است که ریشه در ارتباط دوسویه میان زنان و طبیعت دارد؛ در تاریخ زندگی جمعی بشر، از زمانی که آدمی برای رفع نیاز گرسنگی‌اش به جمع‌آوری دانه‌ها و میوه‌ها و ریشه‌های خوراکی اقدام می‌کرد تا زمانی که هنر شکارکردن را آموخت و سپس وقتی با فن کشاورزی آشنا شد، زنان همواره به طبیعت نزدیک‌تر و با آن عجین بودند.

در جوامع شکارچی، از آن روی که مردان به سبب جست‌وجو برای شکار و تعقیب آن، تا دیرزمانی از قبیله دور می‌ماندند، زنان برای تأمین خوراک افراد قبیله به جست‌وجو و جمع‌آوری گیاهان و میوه‌ها و ریشه‌های خوراکی برمی‌آمدند.

حضور پیوسته زنان در طبیعت و محیط زیست و مشاهده مداوم ویژگی‌ها و تغییرات آن، همراه با شهود باطنی و شم قوی آنان، به ایشان این امکان را می‌داد تا با ضرباهنگ‌های مداوم طبیعت آشنا شوند؛ مشاهده جوانه‌زدن گیاهان و گل‌ها، تغییر فصل‌ها و تأثیر آن در چرخه حیات گیاهان و جانوران، تأثیر آب و هوا در چگونگی رشد گیاهان و آشنایی با فصول باروری زمین همچنین، آشنایی با گیاهان مفید و شرایط مناسب رشد آن‌ها، سبب شد زنان برای نخستین بار در تاریخ حیات بشر، با ابداع فن کشاورزی، روند حیات طبیعی گیاهان را با «کاشت» و «داشت» و «برداشت» آن‌ها بازسازی کنند.

بدین ترتیب، آنان در قالب نخستین کشتگران دانه، با مدد از محیط زیست خود، «مدنیت» را پایه‌ریزی کردند. «زنان حتی در طبیعت تأثیر گذارند. مثلاً به‌واسطه شباهت آن‌ها با زمین در باروری و نیز پرورش جنین و دانه، نخستین جادوهای حاصلخیزی زمین، به زنان مربوط بوده است؛ زیرا آنان به‌سبب پروردن کودک در رحم خود و به‌دنیا آوردن او، می‌دانند که چگونه باید با زمین خواهرانه غمخواری کنند تا محصول بیش‌تری بدهد یا درختان میوه‌های بیش‌تری بدهند» (۴: ۱۹۷۱، Bhattacharyya).

از مفاهیمی که تاکنون بدان‌ها اشاره شد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که چون زنان، چه از نظر خصوصیات روحی و معنوی و چه به اقتضای وضعیت اجتماعی‌شان، با طبیعت و محیط زیست عجین بوده‌اند، معنای تخریب و نابودی طبیعت و منابع طبیعی را به‌شدت درک می‌کنند. زن با شهود باطنی خود، ضرباهنگ قلب طبیعت و محیط زیست این کره خاکی را بهتر می‌شنود و برای تداوم تپش‌هایش می‌کوشد. از همین روی، زنان سراسر جهان برای حفظ و نگه‌داری طبیعت و منابع طبیعی از تخریب و آلودگی، تلاش‌های گسترده‌ای آغاز کردند تا با مدیریت محیط زیست، آن را برای نسل‌های بعد زنده و پایدار نگاه دارند.

به گفته پردیتا هیوستون: «هیچ‌کس بیشتر از زنان صلاحیت اخلاقی سخن‌گفتن درباره طرف‌داری از محیط زیست را ندارد؛ زیرا تنها آنان که برای حق حفاظت از بدن خویش در مقابل سوءاستفاده مبارزه کرده‌اند، به‌راستی می‌توانند تجاوز و تاراج جنگل‌ها و رودها و خاک‌های ما را درک کنند» (پیام یونسکو، ۱۳۷۱: سرمقاله).

برای نمونه، یکی از زیباترین جلوه‌های حمایت زنان از محیط زیست و طبیعت را در تظاهرات زنان روستایی در ژاپن می‌توان دید. آنان در تظاهراتی که علیه تهاجم صنعتی به طبیعت انجام دادند، همگی با نهادن کلاه‌هایی مخروطی‌شکل بر سر خویش، که روی آن

نوشته شده بود: «سبزه‌های لگدمال‌شده»، به شیوه‌ای نمادین، به حمایت و دفاع از طبیعت برخاستند (پیام یونسکو، ۱۳۵۴: ۶).

وحدت آرمان و باور قلبی زنان برای حفظ طبیعت و محیط زیست، امروزه زنان را در سراسر جهان، به یکدیگر بسیار نزدیک کرده است. این وحدت و باور در جهان معاصر، در قالب‌ها و به شکل‌های گوناگون تجلی یافته است. برخی از مهم‌ترین بازنمودهای مدرن آن را می‌توان در عواملی پویا، از جمله تشکل‌های مردم‌نهاد، زنان فعال مستقل، و وبسایت‌ها و وبلاگ‌های مربوط به محیط زیست یافت که به اجمال بدان‌ها اشاره می‌شود:

الف) برخی از مهم‌ترین وبسایت‌ها و وبلاگ‌ها و تشکل‌های مردم‌نهاد و NGOهای بین‌المللی و ملی زنان در حفاظت از محیط زیست

«جمعیت زنان مبارزه با آلودگی محیط زیست» (<http://wnaep.blogfa.com>) «که هسته اندیشه تشکیل آن از سال ۱۳۵۲ آغاز شد» (وکیلان، ۱۳۸۸: ۱۶۴)، به‌منزله اولین تشکل زیست - محیطی زنان در ایران با هدف کلی «ارتقای فرهنگ زیست - محیطی آحاد مختلف مردم از طریق پژوهش و آموزش‌های مستمر و ترویج و تبلیغ اخلاق زیست - محیطی»، و به‌وسیله سرکار خانم ملاح بنیان‌گذاری و به فعالیت مشغول است.

این تشکل، در بسیاری از شهرهای کشور زیرمجموعه دارد که برخی از آن‌ها شعب رسمی اند و از جمله آن‌ها می‌توان به جمعیت زنان مبارزه‌کننده با آلودگی محیط زیست شعب آذربایجان غربی، گیلان (گیل‌یار)، اصفهان، تنکابن و خراسان اشاره کرد. شعب غیررسمی تشکل نیز در بسیاری از استان‌ها، از جمله خوزستان و لرستان مشغول به فعالیت‌اند.

از جمله جنبش‌های ملی در دیگر نقاط جهان به «جنبش کمربند سبز کنیا» (GreenBelt Movement of Kenya) در افریقا (www.greenbeltmovement.org) و «جنبش زنان هیمالیایی برای حفاظت از محیط زیست» (Movement of Himalayan Women) در آسیا، در هند، که به اختصار چیپکو (CHIPKO) خوانده می‌شود، که از جمله تشکل‌های خودجوش پرسابقه و فعال و مشهور زنان در حفظ محیط زیست‌اند، می‌توان اشاره کرد. «چیپکو در زبان هندی به معنی چسبیدن، بغل کردن و درآغوش گرفتن است و این دقیقاً همان رفتاری است که ناخودآگاهانه و به‌صورت خودجوش از زنان ایالت Uttarakhand برای نجات درختان، در دهه هفتاد سر زد».

(www.apnauttarakhand.com). جنبش چپکو در سال ۲۰۱۰، جایزه جهانی «سیب سبز» را از آن خود ساخت (www.thehindu.com).

در اروپا، تشکل «زنان در اروپا برای آینده‌ای مشترک» (Women in Europe for a Common Future). (www.wecf.eu) که به‌اختصار (WECF) خوانده می‌شود، از جمله فعال‌ترین تشکل‌های زنان در رابطه با محیط زیست در اروپاست که حوزه فعالیتش بسیار گسترده است و البته خدمات خود را به کشورهای دیگر قاره‌ها نیز ارائه می‌دهد.

«شبکه زیست - محیطی زنان» (www.wen.org)، که به‌اختصار (WEN) خوانده می‌شود، از جمله گسترده‌ترین و معروف‌ترین شبکه‌های فعال در امور مربوط به زنان و محیط زیست است. این ارگان، که در لندن فعالیت می‌کند، محور اصلی تمرکز فعالیت‌های خود را بر اطلاع‌رسانی به زنان سراسر دنیا درباره موضوعات جهانی مربوط به محیط زیست قرار داده است. از جمله فعالیت‌های شبکه زیست - محیطی زنان، می‌توان به شرکت مستمر و پیگیر در همایش‌های ملی و بین‌المللی، حمایت از گروه‌های محلی فعال در امور محیط زیست، همکاری با گروه‌های بزرگ تکنولوژیک، که در حوزه رشد و پرورش میوه‌ها و سبزیجات فعالیت دارند، و بسط و توسعه آموزش و پرورش در حوزه محیط زیست اشاره کرد.

«شورای زیست - محیطی زنان» (www.wecweb.org)، که در سال ۱۹۹۳، به همت گروهی از زنان، با دانش حرفه‌ای در امور مربوط به محیط زیست پایه‌گذاری شد، به گفته دست‌اندرکاران و بنیان‌گذارانش، «نقشی حیاتی در گسترش مدیریت در حوزه و موضوعات زیست - محیطی ایفا می‌کند» (www.wecweb.org/history). این مجمع، مأموریت خود را «ایجاد دیدگاهی نو و متفاوت در جامعه از طریق مدیریت، آموزش، ارتباط، و فعالیت‌های زیست - محیطی می‌داند» (همان‌جا). از جمله باورهای برتر این مجمع، نیاز زنان به حرکت فراتر از نقش‌های تعیین‌شده‌ای است که جریان سیال ایده‌ها و خلاقیت و کشف راه‌حل‌های اساسی را محدود می‌کنند (همان).

«مجمع شبکه زیست - محیطی زنان» (http://fwef.org) و به‌اختصار (FWEF) در سال ۱۹۸۹، با تکیه بر هدف ارائه درکی بهتر از نقش‌های فردی و جمعی زنان در حفظ و توسعه محیط زیست پایه‌گذاری شد. فعالیت‌های این نهاد، عمدتاً در حوزه‌های زیر است:

«گسترش اطلاعات جاری مربوط به موضوعات زیست - محیطی، ایجاد شبکه‌های کامپیوتری شخصی و حرفه‌ای، تشویق و حمایت زنان، و توسعه درک بهتر آنان از نقش فردی‌شان در حفظ و توسعه محیط زیست» (http://fwef.org/about).

ب) معرفی زنان مستقل فعال در حوزه محیط زیست و وبسایت‌ها و وبلاگ‌های آنان

امروزه زنان فعال در حوزه محیط زیست و دیگر موضوعات و مقولات مربوط بدان، برنامه‌ها و تلاش‌های خود در راه اطلاع‌رسانی برای حفظ و گسترش محیط زیست را به شکل‌ها محدود نکرده‌اند، بلکه برخی از آنان با اتکا به گسترده‌ترین سیستم اطلاع‌رسانی دوسویه تاریخ بشر، یعنی وب، سعی در اشاعه اطلاعات، برنامه‌ها، آموزش‌های خود، به‌ویژه ارتباط با زنان دیگر در حوزه محیط زیست، در سطح جهانی و بین‌المللی دارند.

این بخش از مقاله، به معرفی چند تن از این فعالان منفرد و مستقل و وبلاگ‌های آنان اختصاص دارد.

وبسایت پرترف‌دار «مادر سبز» (www.thegreenmama.com) که Manda Aufochs در سال ۲۰۰۷، آن را تأسیس کرد و تاکنون با موفقیت بسیار آن را اداره می‌کند، شاید بیش از هر چیز دیگر، موفقیت خود را مدیون تجربه‌های ژورنالیستی بانی آن است. ماندا افزون‌بر توانایی‌اش در نقش مشاور و نویسنده محیط زیست‌گرا، مقالات متعددی در رسانه‌های معتبر، نظیر شیکاگو تریبون و مجله شیکاگو به چاپ رسانده است. وی در چند برنامه تلویزیونی نیز شرکت داشته است (www.thegreenmama.com/about: ibid).

ماندا و همکارانش افزون‌بر اجرا و تأسیس کارگاه‌های آموزشی با هدف آموزش روش سبزیستن و همچنین، ارائه مشاوره‌های شخصی و تجاری برای تأسیس و گسترش تجارت سبز، منابع و خدمات روی - خط (آنلاین) فراوانی در حوزه‌های گوناگون مربوط به محیط زیست ارائه می‌دهند (www.thegreenmama.com/about: same). سایت او، مملو از پیشنهادها و مشاوره‌های کاربردی و دوستانه‌ای است که می‌آموزد چگونه می‌توان دوست‌دار بهتری برای محیط زیست بود و از آن مراقبت کرد (www.ignitesocialmedia.com/blogging/women-bloggers).

وبسایت Karen Lee، که به‌واسطه گرایش‌های اکوفمینیستی صاحب آن، نام کاملاً بامسمای Ekokaren (www.ecokaren.com) را بر خود دارد، به نوشته خود او در وبسایتش، «نقطه تلاقی ارتباط میان محیط زیست سالم و بدنی سالم است» (www.ecokaren.com/about).

وی پزشک است و در برنامه‌ها و طرح‌های دانشگاهی مربوط به سلامت و محیط زیست فعالیت پیگیر دارد و هرچند خود را محیط زیست‌گرا، به معنای رایج کلمه نمی‌داند، اما ایده‌ها و مشاوره‌های خلاقانه او در وبسایتش، کمک‌هایی بسیار بزرگ در

هدایت همگان به سوی سبک زندگی دوست‌دارانه محیط زیست است
(www.ignitesocialmedia.com/blogging/women_bloggers).

بخش «Green Living» وبسایت او، که بی‌شک از کاربردی‌ترین و مفیدترین بخش‌های وبسایت است، نقطه آغاز زندگی سبز است و چنان‌که خودش می‌گوید: «در آن، روش‌هایی برای زندگی سبز وجود دارد که در سلامت خود ما و سیاره‌مان مؤثر است. من یقین دارم همه شما به نیمی از موضوع وقوف دارید. بیایید تجربیاتمان را تقسیم کنیم و آنچه درست است را انجام دهیم» (www.ecokaren.com/greenliving/).

لیزا شارپ مؤسس و مدیر وبسایت Retro Housewife Goes Green، فعال محیط زیست و نیز نویسنده آزاد موضوعات مربوط به محیط زیست است. وی محیط زیست را «محبوب خود» می‌خواند و از دیدگاه او، محیط زیست به معنی همه‌چیز است. شعار وبسایت وی، «سفر یک کدبانو برای نجات این سیاره» است. وی درباره وبسایتش می‌نویسد: «وبسایتی درباره محیط زیست و راه‌هایی است که به کمک آن‌ها می‌توانیم از سیاره‌مان، جای بهتری برای زندگی بسازیم» (RetroHousewifeGoesGreen.com/services).

در این وبسایت، به مطالب متنوع و بسیار مفید در حوزه‌های گوناگون زیست - محیطی، از اخبار وقایع و رویدادهای مربوط به محیط زیست گرفته تا مجلات زیست - محیطی و تبلیغات تجاری مربوط به برخی محصولات دوست‌دار محیط زیستی دست می‌یابیم.

پ) برخی از مهم‌ترین گردهمایی‌ها و همایش‌های جهانی زنان و محیط زیست

«گردهمایی جهانی زنان و محیط زیست» (The Global Assembly on Women and the Environment) (۱۹۹۱)، یکی از برجسته‌ترین رویدادهای تاریخی مربوط به نقش مهم و فعالانه زنان در حفظ و نگهداری محیط زیست است. این گردهمایی، که در نوامبر ۱۹۹۱، در فلوریدای آمریکا برگزار شد، بر چهار حوزه مطالعاتی و پژوهشی استوار بود که عبارت‌اند از «آب، اصراف، انرژی، از جنبه ارتباط آن با تغییرات آب و هوا) و سیستم‌های یاریگر محیط زیست، تکنولوژی و تولیدات. زنان از تمامی نقاط جغرافیایی جهان (از آسیا، آفریقا، اقیانوسیه، اروپا، امریکای لاتین و کارائیب و امریکای شمالی) در این همایش گردهم آمدند تا بیش از ۲۳۵ تجربه موفق خود در حفظ و نگهداری از محیط زیست را با یکدیگر به اشتراک بگذارند» (۱۴: ۱۹۹۲، Al_Raida). «کنگره جهانی زنان برای سلامت کره زمین»

که در میامی امریکا برگزار شد، از دیگر نموده‌های گام‌های بزرگ زنان جهان برای حفظ و توسعه محیط زیست است که کمیته بین‌المللی زنان در سیاست‌گذاری (IPAC) به برگزاری آن همت گمارد.

بنابر گزارش «انستیتیوی بین‌المللی توسعه پایدار» (IISD)، این همایش، افزون‌بر اهمیتش به‌منزله رویداد برجسته بین‌المللی، نتایج چشمگیری در پی داشت که نه‌فقط یک شبکه جهانی قوی، بلکه صورت‌جلسه‌ای مشتمل بر ۲۱ ماده قانون حاصل آن بود و این مواد قانونی، مستقیماً پرمبنای سیاست‌گذاری‌های بزرگ برای حفظ و توسعه محیط زیست تصویب شده بودند (www.iisd.org/home).

۷. نتیجه‌گیری

تمامی تلاش‌های جمعی و فردی زنان امروز درخصوص محیط زیست و موضوعات و مسائل مربوط بدان، که تاکنون در قالب ایجاد تشکل‌های مردم‌نهاد، وبسایت‌ها و وبلاگ‌ها، کوشش‌های مستقل علمی و اجتماعی نظیر برگزاری همایش‌ها و تجمعات گاه‌وبی‌گاه بروز یافته است، در جهان موسوم به «عصر ارتباطات» امروز، به‌رغم شکل‌های گوناگون، هدفی واحد دنبال می‌کنند و این امر، با توجه به آنچه در مقاله در زمینه خاستگاه‌های اسطوره‌ای گرایش زنان به زمین و آب و خاک و به‌طور کلی به محیط زیست بیان شده است، می‌توان گفت پیش از هر چیز، به همان حس ناخودآگاهانه همسانی زنان با زمین بازمی‌گردد؛ حفظ و حمایت و نگاه‌داری از محیط زیست.

منابع

- قرآن کریم.
- احمدی خراسانی، نوشین (۱۳۷۸). *سالنمای زنان ایران و جهان*، تهران: توسعه.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۲). *رساله در تاریخ ادیان*، ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۵). *رؤیاء اسطوره، راز، ترجمه رؤیا منجم*، تهران: فکر روز.
- بهار، مهرداد (۱۳۵۲). *اساطیر ایران*، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- سن، ک.م. (۱۳۷۵). *هندوئیسم، ترجمه ع. پاشایی*، تهران: فکر روز.
- کتاب مقدس (عهد عتیق و عهد جدید) (۱۳۸۰). *ترجمه فاضل خان همدانی، ویلیام گلن، هنری مورتن*، تهران: اساطیر.
- مهتدی، فضل‌الله (صبحی) (۱۳۷۷). *افسانه‌ها*، تهران: نشر جام.

انصاری، شهره (۱۹۹۹/۱۳۷۸). «زمین، مادر جاودانه: اسطوره‌ها و باورها»، ارائه‌شده به نخستین همایش فرهنگ و میراث طبیعی، تبریز، سازمان میراث فرهنگی.
پیام یونسکو (سال بین‌المللی زن) (۱۳۵۴). «سرمقاله»، فروردین‌ماه.
تاریو، اوبایاشی (۱۳۶۶). «برنج در اسطوره و افسانه»، پیام یونسکو، فروردین‌ماه.
وکیلان، احمد (۱۳۸۸). «فعالیت‌های جمعیت زنان مبارزه با آلودگی محیط زیست»، فصلنامه فرهنگ مردم، س ۸ هیوستون، پردیتا (۱۳۷۱). «زنان و طبیعت، پیوندی برای بقا»، پیام یونسکو، بهمن‌ماه.

Beane, W.C. and William G.Doty (۱۹۷۵). *MySymbols, (A Mircea Eliade Reader)*, Harper & Colophon Books, Vols. ۱ & ۲, ths: Rites.

Bhattacharyya, N.N. (۱۹۷۱). *Indian Mother_Godesses*: Indian Studies.

Campbell, Joseph (۱۹۶۹). *The Masks of God: Primitive Mythology*: Penguin Books.

Merchant, Carolyn (۱۹۹۵). *Women and the Environment*: Routledge.

Al_Raida (special: Women and the environment) (۱۹۹۲). "Global Assembly on Women and the Environment", #۵۶.

www.ecokaren.com/about

www.ecokaren.com/greenliving

<http://fwef.org/about>

www.gdrc.org

www.greenbeltmovement.org

www.ignitesocialmedia.com/blogging/women-bloggers

www.iisd.org/home

www.RetroHousewifeGoesGreen.com/services

www.thegreenmama.com/about

www.thehindu.com

www.wecf.eu

www.wecweb.org/history

www.wen.org

<http://wnaep.blogfa.com>